

Dr.habil. Janusz BORKOWSKI
professzor
Lodz-i Egyetem
/Lengyelország, Lódz/

A MEZŐGAZDASÁGI SZÖVETKEZETEK HELYZETÉNEK JOGI SZABÁLYOZÁSA A LENGYEL NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek tevékenységének jogi alapjai Lengyelországban hosszas evolúció eredményeként alakultak ki. Ez a népi állam mezőgazdasági politikája előfeltételeivel volt összefüggésben. A mezőgazdaság struktúrája intenzív átalakításának idején - 1944-1949-ben -, amikor különösen kiéleződött a földreform végrehajtásáért és az újonnan Lengyelországgal egyesített földek betelepítéséért folytatott kampány, a nyugati területeken /ahol a mezőgazdaság átalakulása rögtön megkezdődött/ a nagyüzemi szövetkezetek jogi alapját az 1946. szeptember 6-i, a mezőgazdaság struktúrájáról és az újonnan egyesült földek, valamint Gdansk volt szabad város területén volt letelepülésről szóló dekrétum rendelkezései alkották /Hivatalos Lap, 49. szám, 279. cikkely/.

Az a dekrétum 24. cikkelyében úgy rendelkezett, hogy a földművelők olyan nagyüzemi szövetkezeteket alapíthatnak, amelyeknek a nagy mezőgazdasági birtokok felosztásáig és az egyéni /magán/ gazdaságok megalakulásáig kellett működniük. Ezek átmeneti szervezeti formákat alkottak, melyek nem képezték a szocialista mezőgazdaság rekonstrukciójának tartós elemét.

A falusi szövetkezetek bevezetésének kezdete 1949-re tehető. Ekkor kezdtek megalakulni a lenini szövetkezeti elvekre támaszkodó mezőgazdasági termelőszövetkezetek. A mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységének jogi alapját ebben az időben a szövetkezetekről szóló 1920. október 29-i rende-

let szabályai /Hivatalos Lap, III. szám, 7-33. cikkely; módosítása: 1950. Hivatalos Lap 25. szám, 237. cikkely, továbbá az 1948. május 21-én kelt, a Központi Szövetkezeti Szövetségről és a Központi Szövetkezeti Igazgatóságokról szóló rendeletek /Hivatalos Lap, 30. szám, 199. cikkely/ alkották. 1949-ben a mezőgazdasági szövetkezetek három minta alapszabályzatát publikálták: 1/ a föld megművelésére alakult egyesülés, 2/ a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, 3/ a mezőgazdasági szövetkezeti kollektiva /mely a legfejlettebb típusu, legnagyobb társadalmisítottági fokú termelőeszközökkel rendelkező szövetkezet volt/ minta alapszabályzatait. 1950-ben publikálták az I/b mezőgazdasági szövetkezeti kollektiva elnevezésű szövetkezeti típus minta alapszabályzatát. 1954-ben hozták nyilvánosságra a Minisztertanács 1954. február 23-án kelt 195. számú rendeletét, a termelői kooperáció fejlődéséről /Monitor Polski, 42. szám 624. cikkely/, amely meghatározta a szövetkezeti mozgalom periferiális állami adminisztráció útján történő irányításának formáit és lerögzítette a szövetkezeteknek nyújtandó segítség formáit. Külön rendezték a mezőgazdasági szövetkezeteknek nyújtandó segítség és műszaki szolgáltatások formáit.

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a termelőszövetkezetek megalakításának megkönnyítése céljából bevezették a szántóföldcsere jogi normáit. Az 1949. augusztus 16-i, a szántóföldek cseréjére vonatkozó dekrétum /Hivatalos Lap, 48. szám, 367. cikkely/ egyszerűsített bírósági eljárást vezetett be a szövetkezeti tagok által a szövetkezetekbe bevitt szántóföldek egységes szövetkezeti szántóföldterületté való átalakításánál.

Az 1956 után végbement agrárpolitikai változások a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tömeges átszervezéséhez vezettek. Ebben a helyzetben a törvényhozók e terület iránt mutatott érdeklődése lanyhult. A mezőgazdasági politikában elsődleges fontosságot tulajdonítottak a mezőgazdasági köröknek, míg a termelőszövetkezetek a mezőgazdaság átszervezésének szervezeti formájaként háttérbe szorultak.

Noha a korábbiakhoz hasonlóan változatlanul kötelező érvényű volt az LNK 1952. évi Alkotmánya 10. cikkelyének rendelkezése /első megfogalmazásban ez azt mondta ki, hogy az állam különös támogatást és sokoldalú segítséget nyújt a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek és meghatározta e segítség alapvető formáit/, de minthogy a mezőgazdasági szövetkezetek száma kevés volt és ezek a mezőgazdasági termelőszövetkezetek a szántóföldek egész területének mindössze csak 1 %-át művelték meg, ez nem volt az állami politika fő problémája.

2./ A jogi állapotban alapvető változások 1961-ben következtek be, amikor is 1961. február 17-én elfogadták a szövetkezetekről és a szövetkezetek szövetségeiről szóló rendeletet /Hivatalos Lap, 12. szám, 61. cikkely/. E rendelet elfogadásának az volt a célja, hogy amint azt Swentowski írta /Agrárjog, Varsó, 1966. 240. o./;

- a./ elmélyítse és megalapozza a szövetkezetek tevékenységében az önzagatás és a törvényesség elveit;
- b./ betöltse azokat a jöghézagokat, amelyek a szövetkezeti mozgalom fejlődése következtében, és különösen az új típusú szövetkezetek megalakulása, például a mezőgazdasági termelőszövetkezetek megalakulása következtében jöttek létre;
- c./ fejlesszen és pontosítson néhány olyan jogintézményt, amelyeket addig nem kellőképpen határoztak meg a szövetkezetekről szóló rendeletben;
- d./ meghatározza a szövetkezeti mozgalom szervezeti rendszerét az ország aktuális társadalmi-gazdasági viszonyaiból és a fejlődés további perspektíváiból adódó igényekhez való idomulásban;
- e./ olyan módon állapítsa meg a szövetkezeti szerveze-

zetek gazdasági tevékenységének az össznépi tervgazdasággal való egyesülése módjait, hogy azok ne sértsék e szövetkezetek öngazgatását és egyidejűleg biztosítsák a szövetkezetek tevékenységének összhangját az össznépi érdekekkel, továbbá a népgazdasági tervek teljesítését;

f./ hogy pontosítsák a népi tanácsok feladatait a szövetkezeti mozgalmon belül.

A rendelet két részre oszlik. Az első részben vannak a szövetkezetekre vonatkozó normák, a második részben pedig azok a normák, amelyek a szövetkezeti szervezetekként funkcionáló szövetkezeti szövetségeket érintik. Az első rész azokat a jogi normákat tartalmazza, amelyeket valamennyi szövetkezetben alkalmaznak és külön fejezetben szerepelnek azok a különleges normák, amelyek a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jogi problémáit normalizálják. Speciális normák szabályozzák a következő problémákat: a tevékenység tárgya, tagság, bevitt földek, egyéb dologi hozzájárulások, a szövetkezetben végzett munka. A jövedelemelosztás és a szövetkezet pénzgazdálkodása, a szövetkezeti tagsági viszonyból adódó jogok vizsgálata.

Az 1961. évi szövetkezetekről és szövetkezeti szövetségekről szóló rendeletet jelentősen megújította az 1974. december 17-én kelt, a szövetkezetekről és szövetkezeti szövetségekről szóló rendelet módosítását előíró rendelet /Hivatalos Lap, 47. szám, 281. cikkely/. A módosítási tervezet a Munka Törvénykönyve kiadásával volt összefüggésben /az 1974. június 26-án kelt rendelet - Hivatalos Lap, 24. szám, 141. cikkely és az ezt követő módosítások/ és az ipari termelőszövetkezetek egy típusára vonatkozott. Nem vonatkozott viszont a mezőgazdasági termelőszövetkezetek szervezetének és tevékenységének jogi szabályozására.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a Munka Törvénykönyve 77. cikkelye értelmében a Munka Törvénykönyvét kell alkalmazni azokban a szövetkezeti munkajogviszonyt érintő ügyekben, amelyekkel kapcsolatosan jogi szabályozást a szövetkezetekről és a szövetkezeti szövetségekről szóló rendelet nem tartalmaz. A Munka Törvénykönyve normáit ezekben a kérdésekben megfelelő módosításokkal alkalmazzák. Ezáltal a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tevékenységének jogi alapjaihoz kell sorolni /a kiegészítésként alkalmazott/ Munka Törvénykönyvét is.

Hagy jelentőségűek a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jogi helyzetének és belső viszonyainak szabályozásában a Polgári Törvénykönyv 1964. április 23-i rendeletének normái /Hivatalos Lap, 16. szám, 93. cikkely a későbbi 1971. évi módosításokkal, 27. szám, 252. cikkely az 1976. évi módosításokkal, 19. szám, 122. cikkely/. A Polgári Törvénykönyv sok jogi normát tartalmaz a mezőgazdasági termelőszövetkezetekkel közvetlen összefüggésben. Ezek a 33., 37., 44., 133., 159., 219., 271-282., 305., 626., 1059., 1071., 1086-1088. cikkelyek normái.

A fenti normák a következő problémákat vetik fel és szabályozzák: a 33. cikkely a szövetkezeteket jogi személyi státusszal ruházza fel, a 37. cikkely szabályozza a szövetkezetek bejegyzését, a 44. cikkely meghatározza a szövetkezeti vagyon fogalmát, a 133. cikkely meghatározza a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagjai személyes tulajdonának alkotó részeit, a 159. cikkely arról intézkedik, hogy a mezőgazdasági szövetkezetbe bevitt földek esetében nincsen szükség közjegyzői okiratra, a 29. cikkely felszámolja a közös tulajdon felszámolásának korlátait a tagnak a mezőgazdasági termelőszövetkezetből való kiválása vagy a szövetkezet megszűnése esetén, a 275-282. cikkelynek a mezőgazdasági szövetkezetek általi földhasználat

különleges vonásait szabályozzák és szélesebb jogkörrel ruházzák fel a szövetkezeteket, mint az egyéb felhasználókat, a 286. cikkely különleges jogokat biztosít a termelőség-szövetkezet számára földszolgálmak létesítése esetén, a 305. cikkely pedig a mezőgazdasági termelőség-szövetkezetbe bevitt földeken felállított szolgálmakra vonatkozik, a 626. cikkely a mezőgazdasági termékek lekötésére vonatkozó szerződések teljesítésével, valamint a mezőgazdasági termelőség-szövetkezetbe bevitt földek kérdésével kapcsolatos, az 1059. és az 1071. cikkelyek a mezőgazdasági termelőség-szövetkezet tagjának örökösödési jogait érinti, az 1086-1088. cikkelyek pedig a bevitt földek örökösödésének különleges elveit vezetik be. Mint ebből a felsorolásból is látható egy sor jelentős kérdést közvetlenül a Polgári Törvénykönyv szabályoz. Kimaradtak a felsorolásból természetesen a Polgári Törvénykönyv mindazon normái, melyek a mezőgazdasági termelőség-szövetkezetekben, a vagyonforgalom önálló egyedeit képező társadalmisított gazdasági egységekben kerülnek alkalmazásra.

A három fent jellemzett jogi dokumentum: az 1961. évi szövetkezetekről és szövetkezeti szövetségeiről szóló rendelet, a Polgári Törvénykönyv és a Munka Törvénykönyve képezik a szövetkezetek szervezetének és tevékenységének jogi alapját a belső és külső viszonyok tekintetében. Ezek azonban nem merítik ki e szervezeti egységek tevékenységének jogi alapjainak problémáit. Kötelező érvényű még egy sor végrehajtási utasítás is, amelyeket e rendeletekhez adtak ki, továbbá egy sor önálló jogi okmány, amelyeket általános felhatalmazások alapján tettek közzé, továbbá sok olyan okmány, amelyet a szövetkezeti mozgalom szervei publikáltak és amelyeket a társadalmi szervezetek jogforrásaikhoz kell sorolnunk. Közülük különös figyelmet érdemelnek a minta alapszabályzatok, amelyek a szövetkezeti mozgalomban a szervezeti egység bizonyos fokát biztosítják.

A törvényes rendezés képének kiegészítéseképpen még két jogi okmányról kell említést tennünk. Az első - amelyről csak meg kell emlékeznünk - a Polgári Perrendtartás /az 1964. évi november 17-i rendelete, Hivatalos Lap 43. szám, 296. cikkely és az 1965. évi rendelet, 15. szám, 113. cikkely/, amely 1064. cikkelyében a mezőgazdasági termelőszövetkezet számlájáról történő pénzbehajtást korlátozza, ami a mezőgazdasági termelőszövetkezeteket privilégizált helyzetbe juttatja a társadalmisított gazdaság más intézményeihez képest.

Sokkal nagyobb jelentőségű az 1976. március 4-én kelt, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és a földműves körök szövetkezetei tagjainak társadalombiztosításáról szóló dekrétum /Hivatalos Lap, 10. szám, 54. cikkely/; e rendelet végrehajtási utasítását képezi a Minisztertanács 1976. március 19-én kelt rendelete a mezőgazdasági szövetkezetek és a földműves körök szövetkezetei tagjainak és családjuknak társadalombiztosításáról szóló dekrétum normáinak végrehajtása tárgyában /Hivatalos Lap, 13. szám, 74. cikkely/. A dekrétum az 1971. október 26-i rendelet helyébe lépett és a soronkövetkező jogi okmányt képezi e kérdések rendezésében. Ez a sor azzal kezdődött, hogy 1962. június 28-án rendeletet adtak ki és első ízben vezették be a falun a nyugdíjakat a mezőgazdasági szövetkezetek tagjai számára. A dekrétum és végrehajtási utasításai rendelkezéseinek értelmében a mezőgazdasági szövetkezetek tagjainak és családtagjaiknak is nyugdíjakat, segélyeket és természetbeni segélyeket biztosítottak a társadalombiztosítási szerződés teljes mértékű végrehajtásával. Ebben a vonatkozásban egyszintre hozták őket mindazokkal a személyekkel, akiket állami intézmények foglalkoztatnak munkaszerződés alapján.

3./ A törvényes rendelkezések nagy csoportját képezik az előbbi pontban megnevezett rendelkezések végrehajtási utasításai, továbbá az önálló jogi okmányok, valamint azok a rendeletek, amelyeket a Mezőgazdasági Szövetkezetek Központi Szövetsége fogadott el a szövetkezésről és a szövetkezeti szövetségekről szóló 1961. évi rendelet normáiban lefektetett felhatalmazás alapján és amelyek kötelező érvényűek valamennyi szövetkezet és valamennyi szövetkezeti szerv számára.

A jogi rendelkezések egy csoportjának jellemzését a Mezőgazdasági Szövetkezetek szövetsége Központi Tanácsa /ennek a szervnek az 1961. évi szövetkezetekről és szövetkezeti szövetségekről szóló rendelet értelmében központi szövetkezeti szövetségi státusza van/ 1962. május 8-i rendeletével kell kezdenünk, amely meghatározza, milyen elveknek kell megfelelniük a mezőgazdasági szövetkezetek alapszabályzatainak. Ennek alapján dolgozták ki a két minta alapszabályzatot a magasabb típusu, illetőleg az alacsonyabb típusu szövetkezetek számára, melyek egymástól a termelőeszközök közös felhasználásának fokában különböznek. A közösség alacsonyabb típusánál egyfajta terméket termelnek, a magasabb típusban pedig növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkoznak.

1972-ben ugyanennek a szervnek a rendelete alapján vezették be három szakmai típusu szövetkezet az állattenyésztők szövetkezete, a háziállat-tartási szövetkezet, valamint a zöldség- és gyümölcsfeldolgozó szövetkezet alapszabályzatot adtak ki, és pedig a tejelő állatok tenyésztésére alakult szövetkezet, a zöldségtermelő szövetkezet és a baromfitenyésztő szövetkezet minta alapszabályzatait. Valamennyi szakszövetkezet az alsóbb típusuhoz tartozik, mintahogy csak egyfajta mezőgazdasági terméket termel. Ehhez a felsoroláshoz hozzá kell még tennünk a

mezőgazdasági szolgáltató szövetkezetek 1974-ben kiadott minta alapszabályzatát. Ezek a szövetkezetek egyesítik a jogi személyeket és a mezőgazdasági termelés bizonyos ágában e jogi személyek kiszolgáltatását végzőket.

Meg kell jegyeznünk, hogy ténylegesen két szervezeti formát vezettek be, Az első formát a mezőgazdasági szövetkezetek részegységei képezik, melyek a falun alakultak és amelyek 10 alapító tagnál kevesebbet egyesítenek /ez kevesebb, mint a szövetkezetekről és a szövetkezeti szövetseégekről szóló rendeletben megállapított norma/. A második formát, mely 1972-ben alakult ki, a mezőgazdasági és szövetkezeti kombinátok képezik. Az ily módon létesült nagyobb szövetkezetek néhány olyan szövetkezetet vesznek át, melyek a szövetkezetek kiemelt részeivé válnak. Ez jogilag még közvetlenül nem rendezett kérdés - példaként az állami vállalatoknál kötelező normákat használtak. /a Minisztertanács 1976. április 9-én kelt rendelete a mezőgazdasági kombinátok kérdéséről - Monitor Polski, 20. szám, 90. cikkely és a későbbi módosítások/. Elmondhatjuk, hogy a gyakorlat ilyen módon kitöltötte a jogi szabályozásban keletkezett hézagot, minthogy a mezőgazdasági termelés koncentrációja gazdasági szükségesség.

A mezőgazdasági szövetkezetek tevékenysége jogi alapjait jellemezve ki kell elmelnünk, hogy a szövetkezeti mozgalom legfelsőbb szerveinek rendeletei a szövetkezetek sok szervezeti kérdését szabályozzák. Ezeket együttesen alkalmazzák a társadalmisított gazdaság valamennyi intézményét érintő jogi normákkal, melyek az államban olyan területeken érvényesek, mint a pénzgazdálkodás, a vagyoni kötelezettségek elszámolása, a munkavédelem és a munka higiénia, a szociális problémák, stb.

A mezőgazdasági szövetkezetekre vonatkozó különle-

ges normák közül ki kell emelnünk még néhány olyan jogi okmányt, melyek a mezőgazdasági szövetkezetek számára hasznos jogi döntéseket vezetnek be.

Ha arról van szó, hogy állami ingatlanokat kell átadni mezőgazdasági szövetkezeteknek, akkor a Minisztertanács 1968. november 22-én kelt határozatának normáit alkalmazzák. Ez a határozat intézkedik a falusi tanácsok területén lévő mezőgazdasági rendelkezésű ingatlanok és néhány egyéb ingatlan társadalmassított egységek közötti átadásáról /Hivatalos Lap, 1969. 1. szám, 1. cikkely/. A rendelkezés előírja, hogy az ingatlanokat adminisztratív uton kell átadni a helyi állami igazgatási szervek döntése alapján. A rendelet 7. §-a úgy intézkedik, hogy a mezőgazdasági rendelkezésű ingatlanokat meghatározott és meghatározatlan időre lehet átadni. A mezőgazdasági szövetkezetek részére történő átadás ingyenesen történik ugyanakkor, amikor a társadalmassított gazdaság egyéb intézményeinek az állami ingatlanok használatáért éves illetéket kell fizetniük.

A mezőgazdasági szövetkezeteknek nyújtott állami segítség formáit szabályozó jogi okmány a Minisztertanács 1976. január 16-i rendelete a mezőgazdasági szövetkezeti gazdaság fejlesztéséről /Monitor Polski, 5. szám, 22. cikkely és a későbbi módosítások/. Az állami segítségnyújtás részleges elveit a mezőgazdasági- és pénzügyminiszterek 1976. március 3-án kelt; a szövetkezeti gazdaságoknak nyújtott állami segítség elveivel és feltételeivel foglalkozó határozata szabályozza /Monitor Polski, 4. szám, 66. cikkely/.

A rendelet a mezőgazdasági szövetkezeteknek nyújtott állami segély olyan formáit vezeti be, mint a bankkölcönök törlesztése, a mezőgazdasági beruházások állami

finanszírozása, a tenyészállat-vásárlások, a mezőgazdasági beruházások állami dotációja, a magasképzettségű szakemberek elhelyezésével kapcsolatos költségek fedezése, a felszerelés és anyagok biztosításának joga ugyanolyan elvek alapján, mint ahogy ez az állami mezőgazdaságban történik; az állammal szemben vállalt kötelezettségek alapján történő fizetések beszüntetése, azoknak a földművelőknek az esetében, akik földjüket beviszik a mezőgazdasági szövetkezetbe. A részletes elveket az állami segítségnyújtás valamennyi fent felsorolt formájára vonatkozóan a mezőgazdasági- és pénzügyminiszter rendelete tartalmazza.

4./ Összefoglalva az LNK mezőgazdasági szövetkezeti tevékenysége jogi alapjaival kapcsolatos fejtegetéseinket, néhány kérdésre kell felhívni a figyelmet:

a./ a mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységének jogi alapjai olyan evolúció eredményeképpen alakultak ki, melynek során bizonyos fennakadások is voltak azzal összefüggésben, hogy kevés figyelmet fordítottak a mezőgazdaság szocialista átszervezésére;

b./ a mezőgazdasági szövetkezeteknek a mezőgazdaság fejlődésében és a mezőgazdaság szocialista átszervezésében való jelentőségét emeli ki az a tény, hogy az Alkotmány tartalmaz erre vonatkozó rendelkezést és hogy e rendelkezés érvényének alapjait szabályozták;

c./ a szövetkezeti mozgalom öngazgatása abban fejeződik ki, hogy a mezőgazdasági szövetkezetek szervezetének és tevékenységének egy sor kérdését a szövetkezeti mozgalom legfelsőbb szerveinek rendelkezései szabályozzák /a társadalmi szervezet normái/;

d./ a mezőgazdasági szövetkezetekre vonatkozó törvénykezés sok olyan jogszabályt tartalmaz, amely komoly kedvezményeket és privilégiumokat biztosít a kollektív mezőgazdasági szövetkezet számára;

e./ a kötelező érvényű jogi jogszabályok és alkalmazási gyakorlatuk lehetővé teszik annak megállapítását, hogy a jövőben fejlődni és erősödni fog a lengyel mezőgazdaságban a szövetkezeti gazdálkodás.